

Veiksmažodžio formos. 7–8 klasės

Įvadas

Lietuvių kalbos morfologinė sistema kaip ir bet kokia kito mokslo sistema, pavyzdžiui, matematikos, yra griežta – turi savo struktūrą, formų darybos taisykles. Lietuvių kalbos veiksmažodžio formų sistema kaip kokia komoda su atskirais stalčiukais, kuriuose sudėtos skirtingos veiksmažodžio formos, bet jos glaudžiai susijusios viena su kita. Atidarius vieną stalčiuką ir susipažinus su jame esančiomis formomis, galima atitraukti kitą, ir taip, kol visi stalčiukai liks atverti. Tik tada galima susidaryti bendrą, visapusišką ir, svarbiausią, sistemą supratimą apie lietuvių kalbos veiksmažodžio formų sistemą.

Prisiminkite, kokių žinote veiksmažodžio formų. Kaip jos skirstomos? Pagal kokį kriterijų? Kam priskirtumėte dalyvį – vardažodžiams, nes jis linksniuojamas, ar visgi veiksmažodžiui, nes padarytas iš veiksmažodžio? Kad galėtumėte atsakyti į šį ir kitus, su veiksmažodžio formomis susijusius, klausimus ir atlikti kūrybinę užduotį, atlikite pateiktas užduotis.

Rekomendacijos mokytojui

Modulio užduotis rekomenduojama atlikti tada, kai mokiniai jau susipažinę tiek su veiksmažodžio asmenuojamosiomis, tiek su neasmenuojamosiomis formomis. Užduotys formuluojamos taip, kad mokiniai prieš akis matytų ir suvoktų visą veiksmažodžio formų sistemą – kaip ir kiek formos susijusios viena su kita, ypač kai kalbame apie išvestinių formų darybą. Atlikdami modulio užduotis mokiniai taiko įgytas žinias, įtvirtina veiksmažodžio formų gramatines kategorijas, rašybos įgūdžius, ugdo taisyklingos veiksmažodžio formų vartosenos įgūdžius.

Modulio užduotims atlikti rekomenduojama skirti 5–6 pamokas.

Kūrybinė užduotis.

Sukurkite dalykinio stiliaus tekstą – instrukciją, pagal kurią būtų galima sukurti Jūsų mokyklos tinklaraštį. Rašydami instrukciją panaudodami kuo daugiau įvairių dalyvių, nepamirškite pusdalyvių ir padalyvių formų.

Klausimai ir užduotys.

- 1 Nurodykite išvestinių veiksmažodžio formų darybos pamatą – pabraukite tinkamą formą.

Rekomendacijos mokytojui

Užduotis skirta įtvirtinti veiksmažodžio asmenuojamųjų ir neasmenuojamųjų formų darybą.

Lauktumėte: a) laukti, b) laukia, c) laukė;

šauktų: a) šaukti, b) šaukia, c) šaukė;

lyjant: a) lyti, b) lyja, c) lijo;

svaidomas: a) svaidyti, b) svaido, c) svaidė;

branginsi: a) branginti, b) brangina, c) brangino;

išsvajotas: a) išsvajoti, b) išsvajėjo, c) išsvajoję;

slysdamas: a) slysti, b) slysta, c) slydo;

sakiau: a) sakyti, b) sako, c) sakė;

mestelėjęs: a) mestelėti, b) mestelėja, c) mestelėjo;

rūšiuočiau: a) rūšiuoti, b) rūšiuoja, c) rūšiuo;

pirksiąs: a) pirkti, b) perka, c) pirko;

liaukis: a) liautis, b) liaunasi (liaujasi), c) liovėsi;

atiduosiančio: a) atiduoti, b) atiduoda, c) atidavė;

derėsis: a) derėtis, b) derasi, derėjosi;

svarstysimas: a) svarstyti, b) svarsto, c) svarstė;

išlaukdavus: a) išlaukti, b) išlaukia, c) išlaukė.

- 2 Išrinkite ir skyrium surašykite pateiktos ištraukos asmenuojamąsias, linksniuojamąsias ir nekaitomąsias veiksmažodžio formas.

Vežimėlio ratai klimpo į smėlį, kartais pašokdami ant pasitaikiusio akmens. Vyras tada tvirčiau įsikibdavo rankomis į vežimėlio kraštą. Moteris ėjo iš paskos truputį pasilenkusi, nes ji stūmė vežimėlį. Avietinė jos suknelė buvo labai graži. Kelelis leidosi žemyn, prie ežero, kuris didelis tįsojo, nusidriekęs iš rytų į vakarus. Tiesiai priešais riedantį vežimėlį, tik anoje ežero pusėje, lakstė vaikai, jie buvo nuogai nusirengę, puldinėjo į vandenį, o išlipę vėl pasileisdavo pakrante. Jų vaikiškas klyksmas ir juokas skardeno paežerę.

Buvo apie vidurdienį, saulė kybojo virš ežero, pušynas ant kalnelio mirgėjo spinduliais.

– Kur važiuosim? – paklausė moteris. – Tikriausiai nori į savo senąją vietą?

– Noriu. Iš ten viskas gerai matyti, visas ežeras. Pažiūrėk, kaip apšviesta sala, vanduo mirguliuoja, rodos, ji juda kartu su medžiais!

Suraukęs kaktą, prisidėjęs delną prie akių, vyras žiūrėjo į vandens skalaujama salą. (Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/tekstai/145-apatitis-juozas/2760-juozas-apatitis-zalias-laiko-vingis>).

Veiksmažodžio formos. 7–8 klasės

Rekomendacijos mokytojui

Šioje užduotyje prašoma skyrium surašyti veiksmažodžio asmenuojamąsias, linksniuojamąsias ir nekaitomasias formas. Atkreiptinas dėmesys, kad pirmajai grupei priskiriamos visų trijų nuosakų ir laikų formos, antrajai – dalyviai, o trečiajai – pusdalyviai ir padalyviai. Aktualu, kad istoriškai pusdalyviai – nekaitomosios formos, jie gali būti vyriškosios ir moteriškosios ir vienaskaitos ir daugiskaitos formų, o padalyviai – keturių laikų, atitinkančių tiesioginės nuosakos laikus.

Asmenuojamosios veiksmažodžio formos	Linksniuojamosios veiksmažodžio formos	Nekaitomosios veiksmažodžio formos
klimpo	pasitaikiusio	pašokdami

3

Naudodamiesi „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu“ (el. versija: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>) parašykite veiksmažodžių leksines reikšmes. Kurių veiksmažodžių reikšmės jus nustebino?

Padarykite veikiamosios rūšies esamojo ir būtojo kartinio laiko dalyvių formas. Palyginkite jų rašybą.

Gležti, **glėžta**, gležo – „vysti, glebti; tižti, silpti“: **glėžtantis, -i (glėžtas)**, sugležęs, sugležusi

gverti, **gvėra**, gvero –

žabalti, **žabąla**, žabalo –

knežti, **knėžta**, knežo –

žalti, **žąla**, žalo –

klerti, **klėra**, klero –

sušlamti, **sušlāma**, sušlamo –

sušnarti, **sušnāra**, sušnaro –

skarti, **skāra**, skaro –

kežti, **kėžta**, kežo –

Rekomendacijos mokytojui

Atlikdami šią užduotį mokiniai įtvirtina nosinių balsių rašybos veiksmažodžių šaknyse įgūdžius (lyginama esamojo ir būtojo kartinio laikų formų rašyba), taip pat turtinamas mokinių žodynas (naudojamas DLKŽ). Užduotyje pateikti tie veiksmažodžiai, kurie paprastai vartojami labai retai (periferinė vartosena), bet jie dažnai patenka į mokinių pasiekimų testus.

Veiksmažodžio formos. 7–8 klasės

4

Parašykite pagrindinę formą, iš kurios padarytas dalyvis. Pasirinkite tris jūsų rečiausiai vartojamas dalyvių formas ir sugalvokite su jomis po palyginimą.

Rekomendacijos mokytojui

Ši užduotis skirta pakartoti ir įtvirtinti aktyvioje vartosenoje esančių veiksmažodžio formų rašybą. Be to, mokinių prašoma pasirinkti tris rečiausiai vartojamas formas ir sugalvoti su jomis po palyginimą – siekiama plėsti aktyvųjų mokinių žodyną.

Spaudžiamas – spaudžia
šąlantis – šąla
pabalusi – pabalo
nušašęs – nušašo
grasinsiąs – grąsinti
jdrėskusi – jdrėskė

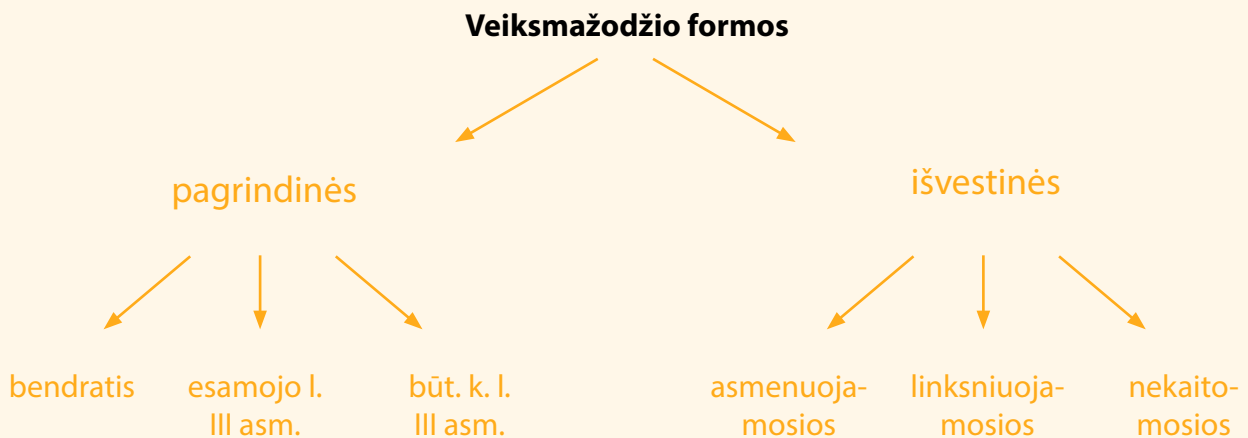
bręstantis – bręsta
tesėsiantis – tesėti
sutrešusi – sutrešo
tęžtantis – tęžta
sukrešęs – sukrešo
pasiryžęs – pasiryžo

Apibendrinamoji užduotis.

Užpildykite veiksmažodžio formų schemą – prie rodyklių parašykite tinkamas veiksmažodžio formas ir / arba jų pavadinimus.

Rekomendacijos mokytojui

Pildydami schemą mokiniai apibendrina žinias, kurias įgijo ir įtvirtino atlikdami modulio užduotis. Ši užduotis skatina mokinių loginį analitinį mąstymą, matyti visą veiksmažodžio formų sistemą. Pastaba – schema gali būti pildoma ir kitaip. Svarbu, kad būtų logiška ir argumentuota.

Kūrybinė užduotis.

Sukurkite dalykinio stiliaus tekstą – instrukciją, pagal kurią būtų galima sukurti Jūsų mokyklos tinklaraštį. Rašydami instrukciją panaudokite kuo daugiau įvairių dalyvių, nepamirškite pusdalyvių ir padalyvių formų.

Ar pagalvojote, kokio pobūdžio tekstuose dažniausiai vartojami dalyviai?

Atlikta nemažai mokslinių tyrimų, rodančių, kad pirmiausia dalyviai gausiai vartojami dalykinio stiliaus tekstuose (plačiau žiūrėti: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2002/1/L-106.pdf>). Prisiminkime, kad dalykinių tekstų yra įvairių. Mes juos dažniausiai rašome, kai turime informuoti, pranešti, aprašyti (pildome anketas, rašome biografiją, charakteristiką, įgaliojimą, pasiaiškinimą, referatą, kuriame anotaciją, recenziją, instrukciją, skelbimą, straipsnį, atpasakojame įvykį) arba kai reikia paprašyti, ką nors įtikinti, paveikti (rašome prašymą, gyvenimo aprašymą, rekomendaciją, motyvacinį laišką). Dalykiniai tekstai dažnai yra vieši, todėl jiems nebūdingos emocijos. (Prieiga per internetą: http://lietuviu7-8.mkp.emokykla.lt/lt/mo/zinynas/dalykinis_stilius/).

Rekomendacijos mokytojui

Kūrybinė apibendrinamoji užduotis lavina mokinių kūrybiškumą, jie mokosi rašyti dalykinio stiliaus tekstą – instrukciją; taip pat formuojami taisyklingos veiksmažodžio neasmenuojamųjų formų vartosenos įgūdžiai. Svarbu, kad, rašydami instrukciją, mokiniai laikytųsi dalykinio stiliaus reikalvimų, be to, instrukcijoje informacija pateikiama konkrečiai ir kondensuotai – tiek, kiek reikia.

Atliekant užduotis jums pravers žemiau pateiktos nuorodos ir šaltiniai:

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. (2006). Red. V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą : <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>.

Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/tekstai/145-apatys-juozas/2760-juozas-apatys-zalias-lai-ko-vingis>.

Prieiga per internetą: http://lietuviu7-8.mkp.emokykla.lt/lt/mo/zinynas/dalykinis_stilius/.

Žilinskienė Vida. Žodžių formų vartojimas lietuvių kalbos dalykinio ir publicistinio stilių duomenimis, 202. Prieiga per internetą: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2002/1/L-106.pdf>.